

De overheid en de bouwvakker

Rijkswaterstaat en haar invloed als opdrachtgever op arbeidsomstandigheden in de bouw

SOMO Paper | November 2014

In dit paper wordt gekeken naar de verantwoordelijkheden van de overheid als opdrachtgever in de bouw. Het beschrijft de wijze waarop Rijkswaterstaat, als de belangrijkste publieke opdrachtgever in de bouw, projecten aanbesteedt. Doel van dit onderzoek is om te begrijpen of Rijkswaterstaat sociale misstanden bij (onder)aannemers probeert te voorkomen tijdens het aanbesteden van opdrachten.

Schijnconstructies in de bouw

Besparingen op arbeidskosten in de bouw zijn de laatste jaren niet zelden gepaard gegaan met overtredingen van wet- en regelgeving en het niet respecteren van cao's. Door arbeidskrachten via nieuwe constructies in te huren weten bouwbedrijven grote kostenbesparingen te bewerkstelligen. Dergelijke constructies omvatten bijvoorbeeld het vervangen van werknemers door zelfstandigen die onder cao-tarieven werken, en het inhuren van bouwvakkers via firma's die gehuisvest zijn in het buitenland.

Werknemers worden ontslagen om vervolgens via een uitzendbureau of als zzp'er op projectbasis weer in dienst te worden genomen.¹ Soms is er sprake van schijnzelfstandigheid, waarbij een arbeidskracht werkt onder een

overeenkomst van opdracht, maar de facto werkzaam is als werknemer van een bouwonderneming. Zo ontbreekt arbeidsrechtelijke bescherming van de bouwvakker en betaalt het bouwbedrijf geen loonheffing en premies werknemersverzekeringen.² Bovendien kunnen fiscale (ondernemers)faciliteiten worden geclaimd.³

Ook schijnconstructies komen voor; met complexe constructies via postbusfirma's verhuizen bedrijven op papier naar het buitenland om hun activiteiten in eigen land met minder loonkosten te kunnen voortzetten. Zo worden op bouwprojecten in Nederland arbeidskrachten ingezet die op buitenlandse arbeidscontracten werken en niet volgens cao of minimumloon betaald worden.⁴ Vaak gaat het hierbij om niet naleven van de wet minimum loon of cao's bij onderaannemers die ingehuurd worden door grote bouwondernemingen als Heijmans, VolkerWessels, Strukton en Ballast Nedam.⁵

Niet alleen vakbonden, ook de overheid en brancheorganisaties als Bouwend Nederland maken zich zorgen om de gevolgen van het gebruik van schijnconstructies en schijnzelfstandigen en wijzen op concurrentievervalsing door besparing op arbeidsvoorwaarden en – omstandigheden en veiligheid.⁶ De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft in april 2013 een Actieplan

Bestrijden van Schijnconstructies gepresenteerd. Als onderdeel daarvan is de Wet Aanpak Schijnconstructies aangekondigd. In deze wet worden opdrachtgevers in hun keten civielrechtelijk aansprakelijk gesteld voor betaling van het cao-loon, ook bij onderaannemers.⁷ FNV Bouw benadrukt dat hoofdaannemers een belangrijke rol vervullen in het laten ontstaan en in stand houden van misstanden bij onderaannemers, en dat ook opdrachtgevers hun verantwoordelijkheid moeten nemen in het voorkomen van misstanden en onderbetaling.⁸

Rijkswaterstaat als opdrachtgever

Nationale en decentrale overheden zijn belangrijke opdrachtgevers in de bouwsector met grote projecten in de grond-, weg- en waterbouw. Rijkswaterstaat is de uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, dat verantwoordelijk is voor grote infrastructurele projecten. Jaarlijks besteedt Rijkswaterstaat werken,

Tunnel A2 onder Maastricht

Portugese werklieden in Maastricht kregen wel conform de cao betaald, maar leverden een groot deel van hun loon weer in aan de verplichte huisvesting en transport (bijna 1000 euro per maand).⁹

- *Opdrachtgevers: Rijkswaterstaat, gemeenten Maastricht en Meerssen, provincie Limburg.*
- *Opdrachtnemers: Strukton en Ballast Nedam*

Verbreding A4 tussen Delft en Schiedam

Spaanse ijzervlechters kregen een contract waarin bijna iedere alinea in strijd was met de wet. Het loon was onder het minimumloon (namelijk zes euro netto per uur), de proeftijd was niet de wettelijke twee maanden, maar zes, vakantie diende verplicht in het land van herkomst te worden gevierd en bij ziekte moest de werknemer binnen drie dagen een verklaring van een arts overleggen.¹⁰

- *Opdrachtgever: Rijkswaterstaat*
- *Opdrachtnemers: VolkerWessels, Heijmans en Boskalis*

leveringen en diensten aan, met een totaal waarde van 3 tot 4 miljard euro.¹¹ Ook in de uitvoering van opdrachten voor overheden hebben de afgelopen jaren meermaals sociale misstanden plaatsgevonden, zoals bij werkzaamheden voor Rijkswaterstaat aan de rijkswegen A4 en A2 in 2013.¹² Hierop volgden vragen in de Tweede Kamer over de voorbeeldfunctie van de overheid in het niet accepteren dat (onder)aannemers gebruik maken van schijnconstructies.¹³

Wettelijk kader

Europese richtlijnen voor aanbesteden vormen de basis van het wettelijk kader voor overheidsopdrachten. Sinds 1 april 2013 geeft Nederland met de Aanbestedingswet 2012 invulling aan deze richtlijnen.¹⁴ Alle bedrijven die projecten voor de overheid willen uitvoeren, moeten voldoen aan bepaalde geschiktheidseisen (zoals inhoudelijke kennis of ervaring). Ook op het gebied van duurzaamheid zijn mogelijkheden om eisen te stellen.

Inschrijvers dienen middels een Uniforme Eigen Verklaring aan te geven dat zij bij het opstellen van hun inschrijving voldoen aan alle selectie-eisen en eventuele uitvoeringsvoorwaarden die gebaseerd zijn op sociale overwegingen.¹⁵ Deze verklaring hoeft niet gepaard te gaan met bewijsstukken of nadere informatie. Alleen de winnende inschrijvers moeten de gegevens uit de Uniforme Eigen Verklaring aanleveren.¹⁶ De behandeling van werknemers is daarmee geen toetsingscriterium bij de selectie van een opdrachtnemer.

De wet biedt wel degelijk openingen om inschrijvers te belonen als zij inspanningen zouden doen voor goed sociaal beleid middels de gunningsmethode van de economisch meest voordelige inschrijving (EMVI). Daarbij wordt naast de prijs ook de kwaliteit van de inschrijving gewaardeerd.¹⁷ Ook kunnen overheden in het contract bijzondere uitvoeringsvoorwaarden opnemen die verband houden met sociale overwegingen zoals arbeidsvoorwaarden die gelden in Nederland.¹⁸ Bovendien mogen overheden bepalen dat een inschrijver dient aan te geven welk deel van de opdracht mogelijk in onderaanneming wordt gegeven, en welke onderaannemers hij voorstelt.¹⁹

Aanbestedende diensten zijn niet verplicht voorwaarden te stellen aan onderaannemers, of om kennis te nemen van de onderaannemers die zullen worden ingezet.²⁰ Het inhuren en de behandeling van ingehuurd arbeidskrachten vallen daarmee volledig onder de verantwoordelijkheid en aansturing van de hoofdopdrachtnemer.²¹ De bouwondernemingen die worden gecontracteerd zullen alle sociale wet,- en regelgeving en cao's moeten naleven. Ook buitenlandse werknemers moeten arbeidsvoorwaarden krijgen die via wet of cao gelden in het land waar de

werkzaamheden worden uitgevoerd. Dit is vastgelegd in de Wet Arbeid Vreemdelingen, de Wet Allocatie Arbeidskrachten Door Intermediairs en de cao Bouwnijverheid. Ook bij onderaanneming is de werkgever verplicht erop toe te zien dat de bepalingen uit deze cao worden nageleefd.²²

Onderzoeksmethode

Om inkoopbeleid en -praktijk van Rijkswaterstaat te analyseren maakte SOMO gebruik van literatuuronderzoek en interviews. SOMO onderzocht de aanbestedingsdocumenten van Rijkswaterstaat zoals gepubliceerd op TenderNed, het 'online marktplein voor aanbestedingen van de Nederlandse overheid'.²³ Vijfentwintig tenders zijn onderzocht op informatie over de toepassing van sociale voorwaarden met betrekking tot arbeidsnormen en cao-naleving.²⁴ Daarnaast zijn telefonische interviews afgenomen met de bestuursstaf van Rijkswaterstaat en directieleden van twee bouwbedrijven: Heijmans en VolkerWessels. Ballast Nedam verleende geen medewerking aan het onderzoek. Tijdens een reviewprocedure hebben Rijkswaterstaat en de bouwbedrijven de mogelijkheid gekregen om te reageren op de paper. Hun commentaren zijn verwerkt in deze paper.

Inkoopbeleid Rijkswaterstaat

Bouwbedrijven niet beoordeeld

In lijn met het wettelijk kader voor aanbestedingen door overheidsinstellingen geeft Rijkswaterstaat aan dat het bij het aanbesteden van werken, diensten en leveringen de Aanbestedingswet 2012 hanteert.²⁵ Alle voorwaarden staan in het inschrijvings- en beoordelingsdocument.²⁶ In de door SOMO bestudeerde aanbestedingsprocedures maakt sociaal beleid van bouwondernemingen formeel geen onderdeel uit van de aanbestedingsprocedures.²⁷ Dit werd bevestigd in gesprekken met Rijkswaterstaat.²⁸

Bij het inschrijven voor een opdracht dient de Uniforme Eigen Verklaring te zijn ingevuld en ondertekend.²⁹ Daarin verklaart de inschrijver dat hij belastingen en sociale premies betaalt. De geanalyseerde aanbestedingsdocumenten bevatten inderdaad de Uniforme Eigen Verklaring. Naleving van arbeidswet- en regelgeving op bouwprojecten is daarin echter niet opgenomen.³⁰ Bij Europese aanbestedingen wordt ook een verklaring inzake arbeidsbescherming en arbeidsvoorwaarden gevraagd. Daarin verklaart de

inschrijver rekening te houden met de verplichtingen rond de arbeidsbescherming en de arbeidsvoorwaarden die gelden op de plaats waar de werkzaamheden worden uitgevoerd. Rijkswaterstaat zegt niet te mogen controleren of alle inschrijvers op tenders de Uniforme Eigen Verklaring naar alle juistheid invullen.³¹ Dit sluit aan bij het wettelijk kader zoals hierboven beschreven. Het systeem is gebaseerd op vertrouwen en gericht op lastenverlichting voor ondernemers.

Rijkswaterstaat kan om verduidelijkingen vragen indien de prijs van een inschrijving abnormaal laag is. Dit is ook een vereiste in de wet.³² De verduidelijkingen kunnen verband houden met de naleving van de bepalingen over arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden die gelden op de plaats waar de opdracht wordt uitgevoerd. Hier wordt pas toe overgegaan als de inschrijving 50% onder de gemiddelde waarde van de andere inschrijvers ligt.³³

Rijkswaterstaat gunt haar opdrachten aan de economisch meest voordelige inschrijving (EMVI). Bedrijven die extra inspanningen doen voor naleving van sociale wetgeving (ook bij onderaannemers) hebben geen grotere kans op de opdracht. Aan verschillende duurzaamheidskenmerken worden punten toegekend in de tenders. Criteria zijn onder meer het CO₂ ambitieniveau van de inschrijver, levensduur van producten, gebruik van duurzame materialen, en energieverbruik. Sociale aspecten worden daarbij niet genoemd.³⁴

Geen verplichtingen tijdens de uitvoering

In de contractfase van de aanbestedingsprocedure werkt Rijkswaterstaat met standaardcontracten. Daarin staan bepalingen die de opdrachtnemer wijzen op na te leven wettelijke voorschriften en beschikkingen van overheidswege. Er wordt niet specifiek naar wetten zoals het minimum loon of de Wet Arbeid Vreemdelingen verwezen. Wel wordt aangegeven dat de opdrachtnemer verantwoordelijk is voor orde, veiligheid en gezondheid op alle plaatsen.³⁵ Rijkswaterstaat stelt dat algemeen bindend verklaarde cao's dezelfde status hebben als een wettelijk voorschrift en vallen onder de contract clausules. Er wordt daarom niet expliciet naar het naleven van cao's verwezen.³⁶

Rijkswaterstaat verbindt geen bijzondere uitvoeringsvoorwaarden aan de uitvoering van opdrachten met verplichtingen omtrent arbeidsbescherming en arbeidsvoorwaarden.³⁷ De dienst geeft aan geen capaciteit te hebben om inhoudelijk te sturen of te controleren met bijzondere uitvoeringsvoorwaarden.³⁸ Contracten vermelden op dit punt niets over het gebruik van onderaannemers.³⁹ Ook voert Rijkswaterstaat tijdens de uitvoering van de opdracht geen controle uit op naleving van wet- en regelgeving, noch op arbeidsbescherming en arbeidsvoor-

waarden bij de contracthoudende aannemers.⁴⁰ Rijkswaterstaat stelt geen bevoegdheid te hebben om 'als wetshandhaver' op deze punten op te treden.⁴¹

Slecht zicht op de keten

Rijkswaterstaat stelt op het punt van naleven van sociale wetgeving geen eisen aan het gebruik van onderaannemers.⁴² Contracthoudende bouwondernemingen zijn niet verplicht om enige informatie over onderaannemers te delen met Rijkswaterstaat.⁴³ Rijkswaterstaat is niet op de hoogte van welke onderaannemers op haar bouwprojecten actief zijn, tenzij een contracthouder er zelf voor kiest om namen van onderaannemers door te geven.⁴⁴ Het is de verantwoordelijkheid van opdrachtnemers om zorg te dragen voor eerlijke beloning van arbeidskrachten en vermindering van schijnconstructies.⁴⁵ Rijkswaterstaat geeft ook aan dat er geen mechanisme bestaat dat voorkomt dat bedrijven die geassocieerd zijn met misstanden niet opnieuw opdrachten toebedeeld krijgen door Rijkswaterstaat.⁴⁶

De geïnterviewde bouwondernemingen geven aan niet hun hele keten van onderaannemers te kunnen controleren, omdat dit volgens hen een enorme administratieve last en bovendien een probleem met privacywetgeving zou betekenen.⁴⁷ De eerste laag van opdrachtnemers kennen beide bedrijven meestal goed en daarbij vinden ook wel eens audits of werknemers voldoende betaald krijgen plaats; bij de tweede of derde laag van onderaannemers geven zij echter aan niet te kunnen controleren.⁴⁸

Conclusies

De actuele ontwikkelingen in de bouw met schijnconstructies en schijnzelfstandigheid en de onderbetalingen die zijn aangetroffen bij de werkzaamheden bij rijkswegen hebben niet tot extra maatregelen geleid. Rijkswaterstaat gaat dergelijke risico's bij haar bouwprojecten niet actief tegen door ze te identificeren, te voorkomen, en aan te pakken. Noch bij het selecteren van een opdrachtnemer, noch bij het tekenen van het contract zijn sociale thema's onderdeel van procedures. Met het ontbreken van sociale gunnings- of uitvoeringscriteria worden inschrijvers niet gestimuleerd om inspanningen te doen om misstanden in hun keten tegen te gaan. Bedrijven die zich in het verleden schuldig hebben gemaakt aan misstanden worden in de toekomst niet uitgesloten van opdrachten van Rijkswaterstaat. Binnen het wettelijk kader is hier wel degelijk ruimte voor.

Bovendien ziet Rijkswaterstaat niet toe op de keten van onderaannemers tijdens de uitvoering van de opdracht. De verantwoordelijkheid voor het navolgen van wet- en regelgeving door alle uitvoerders van een opdracht wordt uitsluitend bij de opdrachtnemer gelegd. Dit is niet in lijn met internationale standaarden op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen, zoals de Principes voor Bedrijven en Mensenrechten van de Verenigde Naties. Deze stellen dat overheden een belangrijke rol hebben om mensenrechtenschendingen door bedrijven tegen te gaan en ook juist tijdens hun eigen zakelijke activiteiten mensenrechten dienen te beschermen.⁴⁹

Aanbevelingen

Rijkswaterstaat dient verschillende stappen te zetten om invulling te geven aan een sociaal verantwoord aanbestedingsbeleid. Ter voorkoming van ongewenste situaties is het opnemen van sociale criteria in gunningscriteria of bijzondere uitvoeringsvoorwaarden in contracten wenselijk. Ook zou Rijkswaterstaat bekendmaking van de namen van onderaannemers moeten eisen, en dienen sociale criteria expliciet ook te gelden voor arbeidskrachten die in dienst van, of in opdracht van, onderaannemers werken.

Overheden dienen een gedegen beleid en praktijk te ontwikkelen om binnen de geldende wet- en regelgeving arbeidsomstandigheden op de plaats van uitvoering van de opdracht te kunnen monitoren, en bij misstanden onmiddellijk op te treden. Hierbij hoort ook het invoeren van maatregelen ten opzichte van (onder-)aannemers die verantwoordelijk zijn voor misstanden.

Eindnoten

- 1 ING Economisch Bureau, Zzp'er optimistischer over 2013, februari 2013, <https://www.ing.nl/Images/Zzp%27ers%20en%20crisis4_tcm14-129949.pdf?id=20140828024508>, 19 september 2014.
- 2 FNV Bouw, Zet arbeidsinspectie in tegen schijnconstructies, 21 december 2011, <http://www.fnvbouw.nl/actueel/nieuws/paginas/Zet_arbeidsinspectie_in_tegen_schijnconstructies__788.aspx>, 19 september 2014.
- 3 Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer over de aanpak van schijnconstructies, 11 april 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/04/11/kamerbrief-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Actieplan bestrijden van schijnconstructies, 11 april 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/04/11/actieplan-bestrijden-van-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer voortgangsrapportage aanpak schijnconstructies, 27 november 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/11/27/voortgangsrapportage-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer met de Tweede voortgangsrapportage aanpak schijnconstructies, 4 juli 2014, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/07/04/kamerbrief-tweede-voortgangsrapportage-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014.
- 4 Volkskrant, Onderbetaling in de polder, 17 mei 2014, <<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/3656573/2014/05/17/Onderbetaling-in-de-polder.dhtml>>, 19 september 2014.
- 5 Bijvoorbeeld bij werkzaamheden aan de A4 en A2. NOS, Werk A4 nog steeds onderbetaald, 12 maart 2014, <<http://nos.nl/artikel/626171-werk-a4-nog-steeds-onderbetaald.html>>, Dichtbij.nl, Commissie van wijzen: geen uitbuiting, wel misstanden. 22 november 2013, <<http://www.dichtbij.nl/maastricht/regionaal-nieuws/artikel/3206528/commissie-van-wijzen-geen-uitbuiting-wel-misstanden.aspx>>, 18 september 2014.
- 6 Bouwend Nederland, Gelijk aan de streep. Een publicatie over aanpakken van concurrentievervalsing. Februari 2013, <<http://www.bouwendnederland.nl/download.php?itemID=29836>>, 19 september 2014; Rijksoverheid, Beantwoording Kamervragen over schijnconstructies in de bouw, 31 augustus 2012, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/08/31/beantwoording-kamervragen-over-schijnconstructies-in-de-bouw.html>>, 19 september 2013; Zelfstandigen Bouw, Hardere aanpak schijnconstructies, 28 november 2013, <<http://www.zelfstandigenbouw.nl/nieuws/442/hardere-aanpak-schijnconstructies>>, 19 september 2014.
- 7 Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer over de aanpak van schijnconstructies, 11 april 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/04/11/kamerbrief-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Actieplan bestrijden van schijnconstructies, 11 april 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/04/11/actieplan-bestrijden-van-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer voortgangsrapportage aanpak schijnconstructies, 27 november 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/11/27/voortgangsrapportage-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014; Kamerbrief van Minister Asscher aan de Tweede Kamer met de Tweede voortgangsrapportage aanpak schijnconstructies, 4 juli 2014, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/07/04/kamerbrief-tweede-voortgangsrapportage-aanpak-schijnconstructies.html>>, 19 september 2014.
- 8 FNV Bouw, FNV Bouw: Bouwend Nederland pakt alleen 'kleine' boeven, 8 juli 2014, <http://www.fnvbouw.nl/actueel/nieuws/Paginas/FNV_Bouw_Bouwend_Nederland_pakt_alleen_kleine_boeven_1153.aspx>, 19 september 2014.
- 9 Website informatiecentrum A2 Maastricht, geen datum, <<http://www.a2maastricht.nl/nieuwsberichten/nieuws-op-homepage/2013/bevindingen-expertcommissie-bekend.aspx>>, geraadpleegd op 14 augustus 2014
- 10 De Volkskrant, De twee gezichten van vakantiepark Duinrell, 27 december 2013
- 11 Rijkswaterstaat website, geen datum, <http://www.rijkswaterstaat.nl/zakelijk/zakendoen_met_rws/inkoopbeleid/aanbesteden/>, 19 september 2014.
- 12 Tweede Kamer der Staten-Generaal, Aanhangel van de handelingen 623, Beantwoording kamervragen uitbuiting werknemers A2-tunnel, 28 november 2013, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/11/28/beantwoording-kamervragen-uitbuiting-wegwerkers-a2-tunnel.html>>, 19 september 2014; Tweede Kamer der Staten-Generaal, Aanhangel van de handelingen, Beantwoording Kamervragen arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden buitenlandse werknemers A4, 3 februari 2014, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/02/03/beantwoording-kamervragen-arbeidsvoorwaarden-en-omstandigheden-buitenlandse-werknemers-a4.html>>, 19 september 2014.
- 13 Rijksoverheid, Beantwoording Kamervragen over schijnconstructies in de bouw, 31 augustus 2012, download via <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/08/31/beantwoording-kamervragen-over-schijnconstructies-in-de-bouw.html>>, 19 september 2013; Zelfstandigen Bouw, Hardere aanpak schijnconstructies, 28 november 2013, <<http://www.zelfstandigenbouw.nl/nieuws/442/hardere-aanpak-schijnconstructies>>, 19 september 2014.
- 14 Overheid.nl, Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 15 Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, artikel 2.84 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 16 Tendered website, geen datum, <http://www.tendered.nl/egids/begrip/E/economisch_meest_voordelige_inschrijving>, 19 september 2014.
- 17 TenderNed website, geen datum, <http://www.tendered.nl/egids/begrip/E/economisch_meest_voordelige_inschrijving>, 19 september 2014.

- 18 Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, artikel 2.80, en 2.81 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 19 Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, artikel 2.79 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 20 Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, artikel 2.79 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 21 Tweede Kamer der Staten-Generaal, Aanhangsel van de Handelingen, 623, 29 november 2013, Antwoord op kamervragen door de ministers van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van Infrastructuur en Milieu, <<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20132014-623.html>>, 19 september 2014.
- 22 Wet arbeid vreemdelingen, geldend op 18 september 2014, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0007149/geldigheidsdatum_18-09-2014>, 18 september 2014; Wet allocatie arbeidskrachten door intermediairs, geldend op 22 september 2014; <http://wetten.overheid.nl/BWBR0009616/geldigheidsdatum_18-09-2014>, 22 september 2014; Collectieve arbeidsovereenkomst voor de Bouwnijverheid, 1 januari 2014 tot en met 31 december 2014, <<http://www.fnvbouw.nl/SiteCollectionDocuments/Cao%27s/Bouwnijverheid/cao%20bouwnijverheid.pdf>>, 19 september 2014.
- 23 Zoals gepubliceerd op het digitale aankondigingenplatform TenderNed <<http://www.tenderned.nl/>>
- 24 Van de circa 100 werken, leveringen en diensten met CPV-code 'bouwwerkzaamheden' met een publicatiedatum tussen 1 augustus 2013 en 1 augustus 2014 zijn er 25 geanalyseerd door SOMO.
- 25 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 26 Rijkswaterstaat website, <http://www.rijkswaterstaat.nl/zakelijk/zakendoen_met_rws/werkwijzen/gww/contracten_gww/dc/>, 19 september 2014.
- 27 Tenders Rijkswaterstaat gepubliceerd op TenderNed.nl.
- 28 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 29 Aanbestedingswet 2012, geldend op 19 september 2014, artikel 2.80, en 2.81 <http://wetten.overheid.nl/BWBR0032203/volledig/geldigheidsdatum_19-09-2014#Opschrift>, 19 september 2014.
- 30 Tenders Rijkswaterstaat gepubliceerd op TenderNed.nl.
- 31 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 32 Aanbestedingswet 2012, artikel 2.116.
- 33 Of als het bedrag van de inschrijving meer dan 20% lager is dan het bedrag van de, qua prijs, opvolgende inschrijving. Rijkswaterstaat, Inschrijvings- en beoordelingsdocument Openbare procedure, Model I & B-document D& C Openbare procedure, 1 juli 2013, <http://www.rijkswaterstaat.nl/images/Inschrijvings-%20en%20beoordelingsdocument%20Openbaar_tcm174-346326.pdf>, 19 september 2014.
- 34 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 35 De UAV-gc, paragraaf 11 lid 1, website Rijkswaterstaat, http://www.rijkswaterstaat.nl/zakelijk/zakendoen_met_rws/werkwijzen/gww/contracten_gww/, geraadpleegd op 22 september 2014
- 36 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 37 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 38 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 39 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 40 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, beaamd door ondervraagde bouwbedrijven, september 2014.
- 41 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 42 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 43 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, beaamd door ondervraagde bouwbedrijven, september 2014.
- 44 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, beaamd door ondervraagde bouwbedrijven, september 2014.
- 45 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 46 Communicatie Rijkswaterstaat aan SOMO, september 2014.
- 47 Communicatie Heijmans en VolkerWessels aan SOMO, september 2014.
- 48 Communicatie Heijmans en VolkerWessels aan SOMO, september 2014.
- 49 United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, section I, The State duty to protect human rights, 21 maart 2011, <<http://business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>>, 24 september 2014.

Colofon

Auteur: Gisela ten Kate en Fleur Scheele

Layout: Frans Schupp

Foto: LouisvilleUSACE

ISBN: 978-94-6207-047-9

Deze briefing paper is geschreven door SOMO in opdracht van FNV Bouw. De inhoud van deze publicatie valt onder verantwoordelijkheid van SOMO en verwoordt niet de inzichten of opinies van FNV Bouw.

SOMO

Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen
Centre for Research on Multinational Corporations

Sarphatistraat 30
1018 GL Amsterdam
The Netherlands

T: +31 (0)20 639 12 91

F: +31 (0)20 639 13 21

info@somo.nl

www.somo.nl

SOMO is een onafhankelijke not-for-profit onderzoeks- en netwerkorganisatie. SOMO richt zich op duurzame ontwikkeling, zowel sociaal, ecologisch als economisch.

